

Doris

Nr 31 2017

FRÅN HARRY MARTINSON-SÄLLSKAPET

Huset i Gylsboda

I november 1909
flyttade Harry
Martinsons
mamma Betty till-
sammans med den
sju barnen från

Nyteboda i Blekinge till den dåtida industriorten Gylsboda i Örkeneds socken i Skåne.

Det var en omtumlande tid som Harry och hans syskon fick uppleva under de två år som de bodde i det hus vi ser på bilden. Den lungsjuke och besvärlige pappan Martin Olofsson flyttade in på våren 1910 och avled i slutet av april. I november samma år tog Betty ut flyttningsbetyg till Amerika och reste några dagar senare med tidigt morgontåg som passerade alldeles förbi huset. I *Nässlorna blommar* beskrivs avresan (som Martinson med diktarens frihet förlägger till april) så här: "Vagnarna rasslade och dånade genom den glesa blandskogen. Dess hundra ilande fönster lyste i vårmorgonskymningen, lyste ända in i husen". Betty skulle aldrig återkomma och Harry fick inte träffa henne mer. Bettys halvsyster Hilda tog hand om barnen.

Men den hårda prövotiden i huset i Gylsboda var inte slut. I maj 1911 avlider Harrys älskade storsyster Edit i TBC. Och fortsättningen blev inte så mycket bättre. I mars 1912 beslutar fattigvårdsstyrelsen i Jämshögs socken att utackordera Harry och fyra av hans systrar till olika personer. Den svåra tiden som sockenbarn med ständiga flyttningar började.

Sommaren 2016 fick vi som deltog i kulturveckan Nässelrossa för första gången möjlighet att se och uppleva huset i Gylsboda som alltså finns kvar i huvudsakligen oförändrat skick. I *Nässlorna blommar* skriver Martinson att familjen bodde i huset "Gula faran" vid stenbrottet, men det stämmer inte. Deras hus ligger vid järnvägen c:a 500 m väster om stenbrottet. Det blev för oss en oförglömlig upplevelse att besöka det hus där Harry Martinson vistades under två av de mest omvälvande åren i sitt unga liv.

(Foto: Ingemar Lönnbom)

Åke Widfeldt

Omslagsbilden

Klockrike stipendiaten Tomas Bannerhed

Foto: Sofia Runarsdotter. Med tillstånd från Weylers förlag.

Tomas Bannerhed

tilldelas Klockrikestipendiet 2017

Juryns motivering till Klockrikestipendiet 2017

”Klockrikestipendiet till Harry Martinsons minne tillfaller år 2017 Tomas Bannerhed, som redan i sin första roman *Korparna*, 2011, träder fram som en färdig författare med en alldeles egen stil.

I *Korparna* skildrar Tomas Bannerhed med stor kunskap och med poetisk nerv och ömhet, hur en ung pojke söker sig bort från vuxenlivets krav och en pressad verklighet och i fåglarnas fria liv ser den frihet han själv söker, men också genom sina starka upplevelser i naturen finner den ro och den kraft som behövs för att möta vuxenlivet.

Också i sina senare verk i tal och skrift för Tomas Bannerhed naturessäen vidare på ett sätt som för tankarna till Harry Martinsons författarskap.”

Tomas Bannerhed, f 1966, är fil kand i medie- och kommunikationsvetenskap, statsvetenskap och sociologi, har arbetat som universitetslärare vid Universitetet i Växjö och bor nu i Stockholm och har arbetat som utredare och redaktör vid Stockholms Skolförvaltning. Åren 2000/2001 och 2002/03 gick Tomas Bannerhed på Nordens Författarskola i Biskops Arnö. Han debuterade år 2011 med romanen *Korparna*, som blev en omedelbar succé både hos läsare och kritiker.

I närheten av Bannerheds barndomshem i Uråsa söder om Växjö finns en ganska känd fågelsjö, men under sin uppväxt var han helt ointresserad av fåglar. Under den närmare 10 år långa period, då han arbetade med *Korparna*, började Bannerhed ingående studera fåglarnas liv och beteenden, och hans mycket personliga fågelskildringar har gjort honom till en hyllad naturessäist i både tal och skrift.

I romanen *Korparna* kontrasteras fåglarnas fria, lätta flykt mot den instängdhet, den mörka bundenhet och det tvång, som pojken Klas så skärande upplever i småbrukarhemmet, där faders alltmer uttalade mentala störningar gör livet allt mörkare och svårare för alla i familjen. Men ljuset, friheten och glädjen finner Klas, då han i ensamhet med öppna sinnen upplever naturen.

Genom sina ingående fågelstudier och sin förmåga att genom sitt språk förmedla sina intryck till läsare och lyssnare har Tomas Bannerhed trätt fram både i tal och skrift som en av våra främsta fågelkännare, bl a i sina

levande "porträtt" av fåglar dels i den under hösten 2015 utgivna fågelpro-saboken *I starens tid* med foton av naturfotografen Brutus Östling, dels i den mycket uppskattade programserien i radions P1 *Bannerheds bevingade vänner*.

Skildringen av pojken Klas' utsatthet och ensamhet i *Korparna* liksom Bannerheds starka känsla för naturen och hans förmåga att med sitt språk förmedla känslor och stämningar för tankarna till Harry Martinsons författarskap, särskilt till dennes barndomsskildringar och naturessäer. Den långa essä, som Tomas Bannerhed skrev i samband med sin stipendiatvistelse i Alltidhult, visar stor förtrogenhet med och uppskattning av Harry Martinsons författarskap och natursyn. Men Tomas Bannerhed är på intet sätt någon epigon – redan i sitt debutverk framstår han som en unik författare med ett alldeles eget språk. Få författare idag lever så upp till stipendiets ord om "att verka i Harry Martinsons anda"!

Beslutet i juryn att tilldela Tomas Bannerhed Klockrike-stipendiet för år 2017 var enhälligt.

Tomas Bannerhed har tilldelats flera priser: bl a Augustpriset år 2011, Borås Tidnings Debutantpris, Linnépriset och Studieförbundets Vuxenskolas författarpris, och han nominerades som ende svenske författare till *The Independent Foreign Fiction Prize* i Storbritannien. *Korparna* har översatts till ett antal språk, utöver engelska, tyska och franska, bl a holländska och turkiska. En filmatisering byggd på *Korparna* är under arbete och beräknas vara klar under 2017.

För Juryn för Klockrikestipendiet
Disa Lundgren
Ordförande

Övriga ledamöter i juryn är Harriet och Eva Martinson, Paulina Helgeson och Rune Liljenrud.

• Tomas Bannerhed tar emot Klockrikestipendiet på 20 000 kr den 6 maj under Harry Martinson-sällskapets årshögtid i Växjö.

Kära medlemmar!

På vårt styrelsemöte i februari konstaterade vi ännu en gång hur glada vi är över sällskapets medlemmar, som oförtrutet och troget bidrar till vår verksamhet. Vi vill därför rikta ett stort och varmt TACK till er alla, för att ni genom ert fortsatta medlemskap bidrar till det arbete vi allesammans tycker är så viktigt!

Semir Susic, ordförande

Harry Martinson-sällskapets ordförande Semir Susic lanserar här ett nytt begrepp: ekokrati, något som kännetecknar Martinsons syn på världen.

Harry Martinson – en *ekokratisk* poet

”När Martinson talar om en båt till exempel ger han inte endast bilden av en båt, en högst trovärdigt och sakkunnigt tecknad båt som rullar, brölar, driver förbi eller ligger stilla och lossar eller lassar, nej, båten är inte en liten pittoresk eller tragisk detalj utan ett viktigt led i världsskeendet. Den är en del i alltet. Och ingen del är där den viktigaste delen. Den blomma du just nu ser är Blomman, den må vara törnros, gullviva, hundloka eller nässla. De människor som går förbi dig är Människan. Den lilla byn i Blekinge, i Norrland eller på pampas är den levande världen – ett oändligt *därute*.”

Det här citatet, taget ur Eyvind Johnsons text ”Om Harry, till Harry” i antologin *Den unge Harry Martinson*, sätter ord på det jag känner för Harry Martinsons författarskap. Vi är alla en del i världsskeendet – lika viktiga och oviktiga. I tider som präglas av oro kan det ge ro att vända sig till litteraturen och i synnerhet Harry Martinsons texter. Början av 2017 har kanske präglats alldeles särskilt mycket av just oro. Människors oro måste tas på allvar, har det hetat.

Helt sant är att mänskligheten står inför stora utmaningar. ”Det är ont om jordklot” är en bevingad Martinsonsk litotes som ständigt är aktuell. Men samtidigt är rädsla och oro i ett samhälle som en autoimmun sjukdom. Misstron mellan människor är förödande. I debatten lyfter man gärna att kunskap och fakta är botemedlet mot denna samhällssjukdom, men jag vill hävda att även litteraturen har en stor roll att spela. Litteratur skapar känslor och ur känslan gror hoppet och drömmarna om en bättre värld. Och det är först när vi har hopp och drömmar som vi kan skapa något konkret.

Och det finns en hel generation där ute som delar mitt synsätt vågar jag påstå. I populärkulturen bubblar det av Martinson. I början av året berättade artisten Amanda Werne, med artistnamnet Slowgold att hon finner lugn i diktraderna: ”Hjärtat dröjer så gärna/vid allt som förklarar kvällen” från dikten ”Drömmen om människan”. Amanda Werne är ännu en av en rad unga musiker och författare som tagit intryck av Harry Martinson och hans blick på världen. Men vad innebär denna blick? Hur kan den definieras? Man kan förstås påstå att Martinson ger uttryck för en demokratisk människosyn. Alla människor är lika mycket värda i hans texter. Men eftersom han inte bara omfattar Människan utan Alltet så skulle man

kunna kalla hans förhållningssätt för *ekokratisk*. Denna helhetsblick på jorden är på uppgång.

Per Albin Hansson och Tage Erlander hade en vision för Sverige. Och det utvecklades till ett av världens mest välmående länder. Till detta land fick jag och min familj möjligheten att komma och förverkliga våra drömmar från ett krigshärjat Jugoslavien där konsekvenserna av rädsla och misstro lett till ett blodigt krig. Idag, på 2000-talet, behöver vi en vision för hela jordklotet. Den lilla byn i Blekinge och Norrland är lika viktig som pampas, precis som Eyvind Johnson skriver. Världen är en helhet och tillbakagången mot provinsiella världsåskådningar är de facto en återvändsgränd. Men vi kan inte luta oss tillbaka och tro att politikerna allena kan åstadkomma detta. Det krävs att människan i Blekinge, Norrland och pampas betraktar sig själva som globala subjekt.

Vem vördar daggmasken, undrade Martinson i en av sina dikter. Vem vördar den litterära sällskapsmänniskan, undrar jag. Av vissa uppfattas det litterära sällskapslivet som en introvert aktivitet. Jag skulle vilja påstå att det litterära sällskapslivet och föreningslivet i allmänhet utgör en del av demokratins motståndskraft. Vi är en del av världsskeendet.

Vi möts, diskuterar och lyssnar. Vi har olika bakgrunder och livserfarenheter. Vi förhandlar om verkligheten och framtiden. Jag är stolt över att vara en del av detta. Jag vill att Harry Martinson-sällskapet ska fortsätta utvecklas som ett forum för *mötet* mellan människor över alla illusoriska skiljelinjer. Gemensamma drömmar skapas i gemenskaper. Dikten "Förbindelse" (*Gräsen i Thule*, 1958) påminner oss hur hållfasta drömmar ska byggas:

*Mellan poesien som bor i ditt hjärta och vallmon finns ett kontrakt
skrivet av vinden och undertecknat av förgängelsen.
Det är skrivet med en tranas fjäder
doppad i dagsländans blod.
Problemet för dem båda är
hur livet skall överlistas
att dofta hos orden så att dessa
kan föda hållfasta drömmar.*

*Ja, drömmar måste byggas säkrare än städer
och dagligen måste de lappas
och lagas efter de dagliga och frätande angreppen från nyttans tand
som är värre än tidens tand.*

Semir Susic

En av föreläsarna under Nebbeboda Akademi i Harry Martinsons gamla skola på Aniaras 60-årsdag 2016 var professorn, översättaren och författaren Björn Larsson. Doris publicerar här ett bearbetat manuskript till hans föreläsning, där han tar upp några av de många tankar som väckts i samband med hans senaste genomläsning av rymdeposet. Larsson kommer bli in på den kärnvapenskräck som han som ung pojke kände och som han delade med Martinson. Nu, 2017, kan det kanske finnas en viss anledning till optimism eftersom FN:s generalförsamling i mars och juni kommer att behandla ett förslag att förbjuda alla kärnvapen. Bakom förslaget står en stor del av världens stater.

Varför gick *Aniara* under?

Det måste ha varit någon gång under andra året på gymnasiet, förslagsvis 1972, som jag i bokhandeln köpte min första *Aniara*. I svenska hade vi läst Nässlorna blomma som hade gjort mig nyfiken på att läsa mer av Martinson. Det blev alltså *Aniara*, utgiven i pocket av Aldus/Bonniers i Delfinserien, tredje upplagan, från 1970, på den tiden då pocketböcker trycktes på vitt papper och var trådbundna i ryggen. I min bokhylla finns naturligtvis Harry Martinsons samlade verk, utgivna av Bonniers i samarbete med Martinson-sällskapet, men det är pocketutgåvan jag under åren läst, antecknat och strukit under i. Det var också den jag använde när Philippe Bouquet och jag satte igång att översätta *Aniara* till franska. Hur många gånger jag läst *Aniara* från pärm till pärm vet jag inte, men ett tjugotal gånger borde det vara, försiktigt räknat. Antalet tillfällen då jag bläddrat i rymdeposet för att hitta ett citat eller bara läsa om en sång måste räknas i hundratals. Trots det håller pocketboken fortfarande stilen: inga sidor har lossnat och även om ryggen är sliten så kan man fortfarande läsa titeltexten och författarnamnet. Hur många av dagens pocket på brunt papper med limmade ryggar kommer att hålla i femtio år?

Men det mest anmärkningsvärda är förstås att även den text som ryms mellan pärnarna ”håller” och står emot tidens tand, liksom för övrigt mycket annat av Martinsons mästerliga författarskap. Men inte nog med det, vid varje genomläsning tycks det som om jag upptäcker ny skönhet, fler tankar och annorlunda känslor, som jag inte hade uppmärksammat tidigare. Vid den senaste läsningen satte jag minst ett dussintal markeringar i kanten för passager som jag inte riktigt hade lagt märke till tidigare. Till exempel hade jag aldrig tidigare fäst någon större vikt vid att ”trä” var ett svunnet material på Doris:

*Trä var ett sällsynt ämne. Hade funnits
i förgoldondisk tid men sedan minskat
alltmer på grund av strålningskatastrofer*

Och ett annat exempel: för en tid sedan läste jag fysikern Paul Davies bok *Den kosmiska planen*, som handlar om universums grundläggande strukturer. Davies försöker leda i bevis, och gör det i mina ögon övertygande, att drömmen om *the grand theory*, det vill säga en teori som skulle förena Bohrs kvantmekanik och Einsteins generella relativitetsteori och så att säga förklara "allt", måste förbli en dröm. Det existerar i universum, menar Davies, även rent matematiskt, så kallade emergenser, fenomen med egenskaper som inte kan återföras på ursprungsbetingelserna. Dessa så kallade *emergent properties* utgör kvalitativa hopp i verkligheten och måste studeras på sin egen existensnivå; att försöka reducera dem till en fråga om partikelfysik i mikrokosmos är dömt att misslyckas. Matematiskt kan dessa hopp i verkligheten tydligen beskrivas som en form av självorganisering i komplexa system; vid en viss punkt uppstår något nytt och oväntat, som i sin tur kan påverka undre nivåer, men inte förklaras genom dessa. Davies talar om nedåtriktad kausalitet.

Ett av de fenomen som Davies nämner som exempel på självorganiserade fenomen, med kausal kraft, är det mänskliga medvetandet. "Jag tror inte", skriver Davies, "att beteendet och än mindre psykologin, ytterst kan reduceras till partikelfysik. Jag finner det absurt att anta att fåglarnas flyttningssvanor, för att inte tala om mina personliga förnimmelser och känslor, på något vis skulle innehållas i någon supersträngsteoris fundamentala Lagrangefunktion" (2001:243)

I *Aniaras* nionde sång uttrycks liknande tankar, långt före Davies och andra teorier om emergens och artificiell intelligens, alldeles förutom att datorrevolutionen bara var i sin linda när Martinson skrev *Aniara*:

*Det finns hos miman vissa drag
som kommit med i den och verkar där
i banor av en sådan art
att människans tanke aldrig vandrat dem
[...]
Uppfinnaren var själv fullständigt slagen
den dag han fann att hälften av den mima
han funnit upp låg bortom analysen.
Att hälften hade funnits upp av miman själv.*

Vad är detta, om inte ett exempel på artificiell intelligens som uppstått genom mimans självorganisering, på samma sätt som Davies och andra med honom tänker sig att medvetandet skapats?

A tt Martinson både civilisationskritiskt och teknologiskt var profetiskt klarsynt vet vi i dag. Martinson såg och varnade för det kommande bild- och bilyranniet, han anade att miljöförstörelsen, liksom överbefolkningen och resursknappheten, skulle bli ett av jordens mest akuta problem, han insåg att hollywoodiseringen av filmen riskerade att ta död på vanliga människors historier, i *Vägen till Klockrike* iscensatte och levandegjorde han rädslan för de andra, de privilegierades rädsla, tadlet, fruktan för att förlora sin bekvämlighet och privilegier inför anstormningen av människor i nöd, men också de nödlidandes skräck för förföljelser och utsatthet, just det som vi upplever i dag med flyktingströmmar och tiggare.

Men i *Aniara* ställer Martinson en ännu större fråga, den om mänsklighetens och det mänskliga medvetandets själva överlevnad. Astronomerna har räknat ut att Andromeda en dag om cirka tre miljarder år kommer att kollidera med vår egen galax. Ingen vet egentligen vad som händer då. Några har spekulerat i att vårt solsystem, som befinner sig ganska långt från Vintergatans centrum och svarta hål, kommer att kastas ut i den interstellära rymden; andra menar att vi kommer att gå under i en virvelvind av stjärnkollisioner.

Enligt senaste nytt från rymden finns det ett annat hot, som inte ligger miljarder år bort, utan "bara" miljoner. Sålunda kunde man härförleden läsa att astronomer har upptäckt ett gigantiskt gasmoln som kommer att driva in i Vintergatan om trettio miljoner år, *give or take a little*. Ingen vet heller vad detta leder till, men man kan föreställa sig att det skulle leda till en evig vinter om solens ljus blockerades.

Vad vi vet med säkerhet är dock att vår egen stjärna, solen, inte kommer att existera för evigt. De senaste beräkningarna ger vid handen att solen kommer att lysa ungefär som nu i ytterligare fem miljarder år. Därefter börjar den expandera, blir varmare en tid och slukar både Merkurius och Venus. Jorden, Tellus (Doris i *Aniara*), kommer kanske att klara sig som planet, men inte sådan vi känner henne. Förutsättningarna för liv på jorden kommer för länge sedan att ha upphört när solen till slut förvandlas till en svart dvärg, en död stjärna med mycket hög densitet. Så även om vi skulle råka överleva kollisionen med Andromeda och gasmolnet, så vet vi med säkerhet att livet på jorden, inklusive människan och hennes medvetande om universums existens, är dömt att förgås.

Om detta oundvikliga slut är det förmodligen inte många som bryr sig. Jag hör inte till dem. Vid en social middag med några universitetskolleger i Lund råkade jag undslippa mig att jag var oroad över att Andromeda hade satt högsta fart mot vår egen galax. De övriga tittade förvånat på mig och drog förmodligen, med viss rätt, slutsatsen att det var något fel på mitt sinne för proportioner; det finns trots allt mycket annat att prioritera om man vill bidra till att göra världen till en draglig plats att leva på, så länge det varar.

Men jag kan inte frångänna mig att jag lider av något som kanske skulle kunna kallas för ontologisk yrsel. Jag är inte rädd för att dö, men tanken på att det mänskliga medvetandet en dag inte längre kommer att existera ger mig tidvis ett slags ångest. Människan är sannerligen inte alltid något att förhäva sig över; hennes grymhet mot sina artsfränder saknar motsvarighet i djurvärlden och hennes oförmåga att se till sitt eget bästa, som art, är skrämmande. Men hennes medvetande är trots allt något förunderligt och gåtfullt, nästan övernaturligt. Det är som om universum har byggt in en mekanism som tillåter det, genom oss, att veta att det existerar. Varför i all världen skulle universum vara så uppbyggt att det kan iaktta sig själv, ställa upp teorier om hur det blev till och skaffa kunskap om sig själv? Att den kunskapen en dag skulle försvinna, som om den aldrig hade funnits, på samma sätt som miman en dag bryter samman, är, om inte outhärdligt, så i alla fall en källa till sorg.

Förmodligen är detta också ett av skälen till att jag blir så gripen varje gång jag läser *Aniara*. Visst kan jag känna glädje över att det funnits en författare som givit oss ett mästerverk att spegla och ifrågasätta oss själva i, men sorgen tar oftast överhanden när jag läser i sång 102:

*Jag hade tänkt ett paradys för dem
men sen vi lämnat ett som vi förstörde
blev tomma rymdens natt vårt enda hem
ett ändlöst svalg där ingen gud oss hörde.*

Nu går det inte att läsa *Aniara* som en entydig allegori över människans och jordens undergång; det vore alltför enkelt. Vi vet att Doris förstördes i fototurbens hetta någon gång efter *Aniaras* sjätte år; det meddelar miman innan hon går under, av förtvivlan och smärta. Däremot vet vi inte om det också innebär att *Aniaras* passagerare är de sista överlevande av den mänskliga rasen. Enligt texten har goldondrar gått i skytteltrafik mellan Doris respektive Venus, träsket, och Mars, tundran, för att Doris ska läggas i karantän. Rymdmatrosen, i den fyrtionde sången, anger att utrymningsplanen Gond tog tio år och förflyttade på fem år tre miljoner människor till Tundra tre. Det nya hemmet var visserligen ett helvete, farligt likt nazisternas utrotningsläger, men människor kunde trots allt överleva där. Vad som hände med dem när Doris exploderade får vi aldrig veta. Men man kan hoppas att de överlevde och med dem det mänskliga medvetandet.

Kvarstår gör emellertid att de åtta tusen passagerarna och besättningsmedlemmarna på goldondern *Aniara* till slut går under, på precis samma sätt som man kan frukta att människan en dag, långt innan Andromeda växer sig stor och klar på stjärnhimlen, gör slut på sig själv och kanske också tar död på allt liv på jorden. Att det är tekniskt möjligt vet vi. Att det ligger inom människans möjligheter psykologiskt och socialt vet vi

också. Sedd ur den synvinkeln så kan *Aniara* också läsas som en pessimistisk vision av den framtid som människan själv är på väg att skapa för sig själv. Den fråga som måste ställas, delvis för att försöka förstå diktverket som dikt, men framför allt för att reflektera över oss själva här på jorden, är varför *Aniaras* ofrivilliga rymdfarare gav upp och lät sig dö.

Låt oss börja med det rent tekniska och teknologiska. Goldondern *Aniaras* dimensioner är kända; längden är sexton tusen fot eller cirka fem tusen meter, och bredden tre tusen fot, det vill säga cirka tusen meter. Det står ingenstans talat om dess höjd eller om hur många våningar det har, men för att få plats till åtta tusen måste man tänka sig ett flertal våningar. I sångerna sextonio och åttiotvå får vi veta att *Aniara* hade fyra tusen rum, tvåhundra-trettio salar och en stor centrumhall, Ljusårsalen kallad, som rymmer tio tusen. Utifrån dessa siffror, på mått och volym, skulle säkert någon mer slängd i matematik än jag, kunna räkna ut hur *Aniara* egentligen såg ut. Men ett jättelikt och storslaget rymdskepp måste det ha varit.

Som en jämförelse kan man ta världens största kryssningsfartyg, *Harmony of the Seas*, sexton våningar högt, 362 meter långt och 66 meter brett, med plats till totalt 5480 gäster om alla hytter utnyttjas som dubbelhytter. Räknar man in besättningen på detta havsmonster så kommer man ganska nära de åtta tusen på *Aniara*. Det finns med andra ord gott om plats på *Aniara*.

Kryssningsfartyget *Harmony of the Seas* gör dryga tjugofem knop som maxfart, det vill säga i runda tal 46 kilometer i timmen. Det kommer man inte långt med i rymden. Om *Aniaras* hastighet sägs inget med bestämdhet, annat än att "farten hon gör är stor och mycket högre än en snabb planets." Vad är en "snabb planet"? I vårt eget solsystem måste väl Merkurius sägas vara en uppenbar kandidat, som snurrar runt solen med 47,87 kilometer i sekunden. Låt oss anta att "mycket högre" står för det dubbla, så kan vi skatta *Aniaras* hastighet till cirka 100 km/s, vilket, omräknat till meter, blir 100 000 m/s, att jämföra, exempelvis med ljusets hastighet, 300 000 000 m/s, dvs 3000 gånger snabbare än *Aniaras*. *Aniaras* berättare, mimaroben, far därför inte med osanning när han beskriver ett ljusår som en grav. Vår närmaste stjärna, Alfa Centauri – som i själv verket är tre stjärnor, två solliknande som vår egen och en röd dvärg, ligger fyra ljusår bort. För *Aniara* att nå den stjärnan med 100 000 m/s skulle det alltså krävas 3 000 år!

Som en annan jämförelse kan vi ta satelliten Voyager, som skickades upp i september 1977 och färdades med en hastighet av 17 km/s mot de yttersta planeterna i vårt solsystem. Efter att ha undersökt Jupiters månar tvingades satelliten till en kursändring som gjorde att den inte kunde komma nära vare sig Uranus eller Neptunus. I stället fortsatte den mot solsystemets yttre gräns. År 2010, det vill säga 33 år efter uppskjutningen,

lämnade Voyager heliosfären och gav sig ut i det interstellära tomrummet. Det tog alltså Voyager drygt tre decennier att lämna det som i *Aniara* kallas det interna fältet.

Om vi håller fast vid att *Aniara* gör cirka 100 km/s så innebär det att hon var drygt fem gånger så snabb som Voyager, och skulle ha lämnat solsystemet efter sex till sju år. Det står inte angivet exakt när *Aniara* lämnar det interna fältet, men faktum är att det i den trettonde sången sägs ha gått sex år när chefsastronomen höll ett föredrag för emigranterna om rymdens djup och det börjar gå upp för alla att *Aniara* är ”en liten blåsa i Guds andes glas”, dvs att *Aniaras* förflyttning i universum är lika omärkligt långsam som en blåsas förflyttning i ett glas. Det är ju ganska anmärkningsvärt, bara det, att Harry Martinson fick siffrorna någorlunda rätt, trots att *Aniara* skrevs i en försattelitär tid, då väl ingen kunde misstänka eller ens tänka att man skulle skicka farkoster till yttre rymden.

Den av NASA nu planerade resan till Mars beräknas ta sju månader, om den blir av. Hittills har man främst diskuterat de psykiska och fysiska påfrestningarna på astronauterna, men mindre om de tekniska utmaningar som projektet måste anta och lösa. Det gäller inte minst förnödenheter, däribland vätska. En människa behöver i genomsnitt 1,5 liter vatten om dagen. Sju månader multiplicerat med 1,5 liter och 4 astronauter ger cirka 1 300 liter, motsvarande en vikt av 1,3 ton, vilket måste mer än dubblas för hemresan och vistelsen på Mars. Till detta ska läggas mat och andra förnödenheter.

Det sägs inte mycket i *Aniara* om hur rymdskeppet tekniskt är uppbyggt, och än mindre om hur man säkerställde att det fanns tillräckligt att äta och dricka ombord. Men det är knappast troligt att man hade tagit ombord förnödenheter för 8 000 passagerare i sju till åtta månader för den tänkta resan till Mars. Givet att *Aniara* tillbringade 24 år i rymden innan livsljuset släcktes ombord måste man tänka sig att rymdskeppet förfogade över teknik för att på egen hand producera vad som behövdes för att upprätthålla livet, inklusive att rensa luften på koldioxid och syntetisera syre. I den sista sången, den hundratredje, står det talat om att *Aniara* drog vidare ”likt ett museum fyllt av ting och ben och torra växter ifrån Doris skog”, vilket tyder på att man odlade växter ombord. Men hur länge skulle man ha klarat rent tekniskt att överleva? Det är svårt att föreställa sig att *Aniara* skulle ha klarat sig för evigt, utan att någon gång fylla på vissa förråd av råvaror på någon planet. Men det är lika svårt att föreställa sig, utifrån vad mimaroben skriver, att skeppet och dess folk inte skulle ha kunnat klara sig många år till. Men hur många? Skulle emigranterna, om de hade haft viljan, ha överlevt under de ”femton tusen år” som goldondern drog vidare mot Lyrans bild? Skulle man, om livsviljan hade funnits, ha kunnat fortplanta sig, föda barn och överleva i de tre tusen år det skulle ha tagit att ta sig till den närmaste stjärnan?

Den läsande medresenären på *Aniaras* dödsresa får aldrig veta exakt vad som är den egentliga orsaken till undergången. Är den teknisk? Är den psykisk? Av vad som sägs i den nittiosjätte sången är det något som tyder på att möjligheterna att upprätthålla de vitala funktionerna ombord håller på att uttömmas:

*Nu kunde Ledningen ej längre dölja
att undergångens dagar ryckte nära,
men sökte ändå alla fakta hölja
i formler ur vår femte tensorlära.*

Samtidigt framgår det tämligen klart, om än indirekt, att den omedelbara dödsorsaken varken är svält eller syrebrist, utan snarare en bristsjukdom bestående av hopplöshet, tröstlöshet – i ordets bokstavliga bemärkelse, som avsaknaden av tröst – och fantasilöshet. De första allvarliga symtomen uppträder redan tidigt på *Aniaras* resa, närmare bestämt när Doris sprängs och Miman bryter samman av sorg och förtvivlan över ”den hårdhet som människan visar i sin onskas tid”. Men även dessförinnan var det många som hade inte bara hade misströstat utan också drabbats av ångest. Sålunda läser vi den tjugoförsta sången, innan ”ett blixtblått sken slog fram ur mimans skärmar”:

*Men tvivlet är en syra som förtär
fler drömmar än vad drömmaren kan ge,
och endast genom miman kan vi då
vår drömbilds varma skönhet återse.
Jag konserverar därför det som passar:
allt som har tröstens färg och liknar livet.
Och var gång ångesten i skeppet tassar
och skräck och ängslan pinar våra nerver
serverar jag av mimans drömkonserver.*

Något tyder alltså på att miman, all sin omutlighet och skönhet till trots, inte är ett botemedel mot människans ondska och dumhet:

*Det finnes skydd mot nästan allt som är
mot eld och skador genom storm och köld
ja, räkna upp vad slag som tänkas kan.
Men det finns inget skydd mot människan.*

Många av dem som har kommenterat och tolkat Martinson har skrivit om miman; vem och vad hon representerar. Är det konsten? Är det vetenskapen? I dag skulle vi förmodligen säga att hon var en dator med artificiell

intelligens, men det vore bara en del av sanningen. För miman har ett samvete. Hon kan känna sorg, förtvivlan och medlidande. På det viset skiljer hon sig från varje form av verklig eller påtänkt datamaskin. Hon skänker också tröst, men det är oklart i vad mån miman är avsiktligt trösterik eller om hon bara är det i kraft av sin förmåga att minnas och förmedla även bilder av det goda. Man får dock inte glömma att miman är "en tålrig sökare omutligt klar, ett sanningsfilter utan egna fläckar" och att mimaroben stänger av henne när sanningen blir för hård och karg.

Efter mimans undergång gör mimaroben vad han kan för att hålla ångesten och förtvivlan borta, men han vet att det är konstgjord andning, att rymdskeppets invånare ligger i en existentiell och metafysisk respirator som en dag kommer att stängas av. När man läser vad tidigare inklämmande uttolkare har skrivit om *Aniara*, så tycks man vara överens om att *Aniaras* undergång inte först och främst är teknisk, utan existentiell. Stöd för den tolkningen står att finna i exempelvis den åttioförsta sången: "Det började mörkna i anden betänkligt det nittonde året", det vill säga sex år innan Ledningen "ej längre kunde dölja att undergångens dagar ryckte närmare." Man tycks också vara överens om att passagerarnas förtvivlan, skräck och ångest, allegoriskt, är ett resultat av människans egen ondska och förgörelsedrift. *Aniara* skrevs under en tid då den kortvariga optimismen och framtidstron efter Andra världskriget hade ersatts av det Kalla kriget och det ständiga hotet om att ett kärnvapenkrig kunde bryta ut när som helst.

Jag minns fortfarande tydligt Kubakrisen 1962, trots att jag då bara var nio år. Jag minns också med skrämmande skärpa en dröm jag hade en natt då jag bodde i Köpenhamn i början av åttioalet. Jag drömde att jag stod en solklar morgon vid Sortedamssøen och såg ovanför mitt huvud svärmar av raketer som utan att ge ett ljud ifrån sig var på väg från öst till väst, några timmar innan det var dags för jordens undergång. Det tog mig flera dagar att övertyga mig om att jag bara hade haft en mardröm. I USA byggde man skyddsrum, delade ut jodtabletter till barn och hade övningar i skolorna om hur man skulle bete sig vid ett kärnvapenkrig. Att jag så tidigt greps av *Aniara*, liksom för övrigt av Nevil Shutes roman *På stranden*, var ingen tillfällighet. Det skräckscenario som *Aniara* målar upp, att människan har dömt sig själv till utplåning, låg – och ligger tyvärr fortfarande – inom möjligheternas ram. Jag var långt ifrån ensam om att gå runt med en känsla av att livet, inte bara mitt liv, utan livet över huvud taget, kunde ta slut från den ena dagen till den andra.

I *Aniara* lyckas Martinson uttrycka, fänga och levandegöra, delvis intellektuellt, men framför allt känslomässigt, det hot som ständigt vilar över människan på grund av henne själv. Andra har redogjort utförligt för hur passagerarna ombord på *Aniara* tycks reproducera samma destruktiva beteenden som gjorde att de var tvungna att lämna Doris för att söka skydd på Mars och Venus: varav sekterna, diktatorn, tankesnobbarna, masspsykosen, hedonismen och människooffer bara är några.

Men den fråga som jag kanske inte tycker har behandlats tillräckligt, vare sig i *Aniara* eller *utifrån Aniara* är den om var hoppet finns... eller om det finns något att hoppas på över huvud taget. I synnerhet har få på allvar ställt frågan om jordens, människans och hennes medvetandes överlevnad i ett kosmiskt perspektiv; hur vi ska förhålla oss till det faktum – om det är ett oomkullrunkeligt faktum – att vi aldrig kommer att kunna färdas genom rymden med annat än en bråkdelen av ljusets hastighet och att vi därför är dömda att gå under om ett par miljarder år, antingen i kollisionen med Andromeda eller den dag solen får slut på väte och börjar expandera tills temperaturen på jorden uppnår i runda tal 800 grader Celsius och därmed bränner bort allt eventuellt liv som skulle finnas kvar. Det är möjligt att vi, med litet tur och uppfinningsrikedom, skulle kunna flytta till Jupiters måne Europa om några miljoner år. Men sedan?

I *Aniara* finns det tyvärr inte mycket hoppfullhet att hämta. Rymdskeppet tycks med oundviklig nödvändighet bli en sarkofag. Redan i den tredje sången låter mimaroben oss förstå att det inte finns någon räddning att få: "Definitivt är nu vårt olycksöde." Här och där öppnar dock Martinson dörren till att det *hade* funnits vissa möjligheter att rädda människan från sig själv. I rymdmatrosens berättelse kan vi läsa:

*Mot såna gossar borde nog de fromma
stått upp och visat tänderna i tid.
Men fridsamheten var för stor, av bufflar
förvandlades den snart till evig frid.
De veka själarna i alla land
i flathet dog för dessa raa band.*

I sången fyrtiofyra står det talat om ett Tankens kartotek, ganska klenat besökt, även om det "annars finns ting som tål att tänkas många gånger än". Där stod en Tankens vän:

*Han visar sorgset på en tankemängd
som kunnat rädda oss om den i tid
fått vara med i odlandet av anden
men som då ande inte var förbanden
i glömskans garderob blev undanhängd*

Martinson tycks alltså antyda att allt inte är förlorat, men att det kräver ett helt annat sätt att tänka och känna än tidigare. Det finns andra versrader som drar åt samma håll: "Jag frågade mig själv men glömde svara. Jag drömde mig ett liv men glömde vara." Och: "Min vän, du vet för mycket utan att ha tänkt".

Det finns bra människor ombord på *Aniara*, bland dem rymdmatrosen,

högkomikern Sandon som gjorde vad han kunde, den blinda poetissan från Rind, mimaroben själv måste räknas till dem som inte gav upp, den första ingenjören som uppenbarligen är respekterad och omtyckt, och, framför allt, Isagel, den kvinnliga piloten. Ombord möter man också oskyldiga människor, människor som berör i sin oskultsfullhet, som det gamla paret som sitter med sina resväskor och väntar på landning. Men sammantaget har dessa mänskliga människor, de som vill inte bara sina närmaste utan också mänskligheten väl, inte mycket att sätta emot Chefone, Dick i toppen, beräknarna, de hänsynslösa gossarna, krigsherrarna och yrkesbödlarna som kastat ut Doris i över trettio krig. Godhet fanns, men ”med jämna mellanrum blev människans godhet förflyttad till ett hålkortsrum för grymhet”.

Det vore frestande, som flera har gjort, att förlägga människans hopp till konsten, till litteraturen och till poesin, till det sköna. Mimaroben återkommer på flera ställen till behovet av skönhet. Han höjer poetissan från Rind och högkomikern Sandon, om inte till skyarna, så åtminstone till personer som förtjänar aktning och uppskattning. Miman och mimaroben själv försöker ingjuta hopp med illusioner, drömmar och visioner om paradiset och liv på annat håll i universum. Men försöken misslyckas, som bekant. Poesi och skönhet uppfattas verkligen som motkrafter i det godas tjänst, men de kan inte förändra världen och människorna på egen hand. I den sextioförsta sången läser vi:

*Men även fantasiens gobeläng
behöver något stöd av mänskors vilja:
ett litet bidrag inifrån av dröm
[...]
Jag gör mitt bästa med ett trolleri,
i grund och botten knappast värdigt anden,
men intet ur er själ ni fyller i.
Så rann den fina bilden ut i sanden.*

Det är som om verkligheten, ”ett ljusår är en grav”, omöjliggör alla drömmar om ett bättre liv, om ett möjligt, om än osannolikt, lyckligt slut, på samma sätt som det finns ytterst få fiktionsromaner om nazisternas utrotningssläp. När det inte finns något att hoppas på, ens som en osannolik möjlighet, annat än en snar död, så förlorar litteraturen sin kraft. För i grund och botten är det litteraturens främsta och högsta uppgift att berätta om hur det *skulle kunna vara*, att berätta om de möjligheter som ligger inom verklighetens ram, inklusive om hur vi skulle kunna använda språket för att tala mer omsorgsfullt, mer omtänksamt, mer eftertänksamt med varandra om varandra och om verkligheten. Men när det inte finns någon möjlighetsmarginal kvar för friheten att tänka att verkligheten skulle kunna vara annorlunda än den är – så som var fallet för judarna i

koncentrationslägren i gaskamrarnas stinkande skugga – då har litteraturen och konsten inte heller något viktigt att säga människorna. Då återstår bara sanningen, mimans omutliga sanning utan filter, som ombord på *Aniara* är att skeppet är dömt till undergång, och med dem alla de åtta tusen som befolkar det.

I Martinsons oförlikneliga reseskildringar, *Resor utan mål* och *Kap farvält*, finner man lätt både optimism och förslag till lösningar på världens elände. I *Kap farvält*, men den skrev förstås före Andra världskriget, skiner hoppet om en förbättring igenom både här och där. Martinson skriver:

Jag har gjort min plikt invid hjulen, men också undrat. Tekniken är ju nu så stor och väldig, att vi borde kunna uppvisa ett panorama av allsidig tillfredsställelse och naturlig heder. Men vart äro vi på väg? Vart föra ni oss, ni kolonnförare? Känna ni verkligen världen, eller äro vi bara prisgivna åt edra oroliga och maktlystna gallor och sjuka psyken? Känna ni verkligen bergen, haven, förvillelseernas natur och förutsättningarnas floder? Känna ni önskeriktningarnas listiga snår i folkhavens skogar? Ha ni sinne att fatta de stammande talförsöken hos dövstumma andar och barbarer utanför former, färger och ord?

Vi veta att ni vilja mycket och att ni tro mycket. Men vad veta ni? Vad kunna ni?

Ert kläde är snyggt och edra gester förberedda, edra armador och ”örnar” lyda er kanske i hundraftio månader. Sedan sjunker er tid. Sedan blir det att försöka röja undan efter er och bygga broar igen. Enfaldiga och skickliga ingenjörer och räviska maktdrömmare är modesak i hönshjärnor, men åter och åter stiger Människan fram med mänsklig lust och mänsklig själ bortom förplattade massväldens kriser.

Ty människan själv är och förblir det första och det sista.

Och i slutet av samma skrift läser man:

Härlig är världen, men dåligt lottad till sitt förstånd. Utan att vi ändra det lilla och det stora kunna vi inte leva annat än med sorg, ty då kommer det som alltid kommit: orättvisornas isvindar, likgiltighetens gäspningar, krigens tyfoner.

Vi måste lära känna oss själva och världen. Vägen dit går genom god vilja, god vilja, god vilja.

Vårt ideal skulle vara icke stiltjen, som kan göra själva havet till ett kärr; och inte orkanen, men den stora starka passaden, väldig, full av lust, frisk och levande: en evig och ständig vädring.

Här, när Martinson var yngre, trots allt det elände och lidande han hade sett och upplevt på det personliga planet, trodde han att det fanns utrymme för förbättringar. Kanske fortsatte han att tro på det – varför skulle

han annars ha fortsatt skriva? – varför skulle han annars ha diktat *Aniara* om det inte skulle kunna tjäna som en varningsklocka, trots allt? – men man kan inte annat än att dra slutsatsen att Martinson, efter Andra världskriget och mitt i det Kalla kriget, kom att lida av djupa tvivel, inte bara på människans framtid, utan också på sin egen gärning som poet... som så många andra stora författare före och efter honom.

Kärleken då? Skulle inte den kunna vara den kraft som kunde bryta ner grymheten och smula sönder ondskan, eller i varje fall skänka en form av frid inför den död som var och en av oss förr eller senare måste möta? Att det verkligen skulle kunna vara som det stod ingraverat på en kyrka i staden Bourg, i närheten av Bordeaux: "Kärleken är starkare än döden!"? Men nej, kärleken har ingen framstående plats i *Aniara*. Ordet "kärlek" nämns bara tre gånger, om jag sett rätt, varav två gånger i den åttonde sången och då nostalgiskt om vår sol, "kärlekens stjärna", som gav upphov till livet på Doris. Man förstår att mimaroben är förälskad i Isagel, men någon lindring ger den kärleken inte. Tvärtom:

*När den man älskat nått till dödens dörr
står rymden hård och grymmare än förr.*

Och Gud då? Finns det inget hopp att hämta där? Men nej:

*Jag hade tänkt ett paradiset för dem
men sen vi lämnat ett som vi förstörde
blev tomma rymdens natt vårt enda hem
ett ändlöst svalg där ingen gud oss hörde.*

Martinson utesluter inte att det skulle kunna finnas en eller flera gudar, men det är frånvarande väsen, som inte kan eller vill ändra på tingens tillstånd:

*Ju mer vi försvinna och dö
ju mindre skall gudarna sörja
Vårt liv smälter bort såsom snö
när gudarnas somrar börja.*

I sången fyrtio konstaterar rymdmatrosen kort: "Guds rike var ju aldrig av den världen och blev det mindre medan åren gick".

Hur ska man då förhålla sig känslomässigt till *Aniara* för att inte som läsare bli som passagerarna ombord, fyllas av skräck, slitas sönder av dödsångest, hemfalla till tillfälliga hedonistiska tilltag för att glömma eller bara försjunka i apati? Ska vi kanske oskuldsfullt packa våra resväskor och likt det strävsamma paret vänta på att vi en dag

når fram till det paradiset som Martinson hade tänkt för *Aniaras* folk, men som han tydligen inte kunde tro på som en möjlighet? Den enda rimliga läsningen är väl att betrakta *Aniara* som en varningsklocka, att inse, som han skriver i *Resor utan mål*:

Världen var oerhört grågrym och ond, den bär mycket ohyra genom rymden – vi kan säga det, men solen står över oss och saknar moral. Världen var också mycket god. Vi kan säga det, men solen står över oss som en bikupa av eld som ständigt svärmar.

Åt oss själva har solen överlämnat oss medan den alltjämt troget kastar solsocker genom rymden till livets näring.

Solsocker och solsalt. Vi ha själva att klara upp den mänskliga affären.

I en intervju om *Aniara*, publicerad i boken *Kring Aniara*, tar Martinson upp frågan om skuld. Han hävdar där med eftertryck att var och en av oss har skuld i det som sker, att inte göra något alls för att vrida världen åt rätt håll är omoraliskt, ett brott mot det mänskliga i oss. Jag är böjd att hålla med, utan att för den skull bekänna mig till någon arvsskuld av protestantisk typ. Men om alla, var och en, gjorde något litet för att göra världen litet, om än mikroskopiskt, godare, bättre och rättvisare, så skulle det finnas hopp. Annars inte.

Slutligen dock: detta löser förstås inte människans kosmiska situation och är inget botemedel mot min egen ontologiska yrsel och ängslan inför tanken att människans och därmed universums medvetande om sig själv en dag kommer att förgås i solens glödgheta uppblåsning. Jag har full förståelse för att de flesta människor tycker att detta är ett marginellt problem och att det finns oändligt många andra frågor att ta itu med först. Men det hjälper ju inte mig... och inte heller de få andra som möjligen lider av samma åkomma... som inte blir mindre smärtsam av det faktum att jag inte tror på Gud, i varje fall inte som något övernaturligt väsen som kan gripa in i människors görande och låtande, annat än på samma sätt som myter och fiktioner kan göra det. Var och en har bara ett enda liv att leva, ett enda, och det finns ingen fortsättning på andra sidan.

Men här tänker jag inte på min egen dödlighet: jag är som redan nämnts inte rädd för att dö. Jag har levt ett rikt liv, med vänner, kärlek och äventyr, för att inte tala om privilegiet att kunna överföra kunskap och drömmar både som universitetslärare och författare. Att beklaga mig vore verkligen en sällsynt brist på proportioner och medkänsla med dem som har det långt, långt värre.

Det som bekymrar mig är i stället att allt det fantastiska som människan genom sitt medvetande också har uppnått, konst, vetenskap, byggnadsverk, rymdfarkoster, teleskop, datorer och mycket, mycket mer så att säga ska ha varit förgäves. Och framför allt att detta vårt medvetande om världen en dag ska försvinna i entropins medelmåttiga kaos.

Jag ser faktiskt bara en sak som skulle kunna lindra min oro, och som jag inbillar mig att Martinson också skulle kunna bifalla, nämligen att fortsätta sökandet efter annat intelligent liv i universum. Jag tror inte på reinkarnation, i varje fall inte i den form som den har framställts, men när man betänker den ofattbara storleken och mångfalden i det universum som Hubble har uppenbarat för oss – vid senaste beräkningen cirka 200 miljarder galaxer med hundra miljarder stjärnor i varje – så är det osannolikt att evolutionen inte har skapat människor som vi någon annanstans i universum, kanske till och med att det har funnits, finns eller kommer att finnas någon kopia av just mig, med just mitt medvetande, någon annanstans. Eller åtminstone att det finns intelligenta och medvetna varelser som kommer att kunna ta vid den dag vårt eget släkte och medvetande har dött ut. Vi kommer kanske aldrig att få det bekräftat – även om jag intensivt hoppas leva så länge att vi har uppfångat signaler från någon form av intelligent liv – men det är i alla fall en trösterik tanke, för mig, att tänka sig att medvetandet om världen inte står och faller med oss, med Homo sapiens sapiens.

Till denna i mångas öron förmodligen långsökta tanke skulle säkert någon räknenisse till kosmolog invända att universum inte kommer att existera för evigt det heller, att termodynamikens andra lag om entropi är tvingande. Utan att börja spekulera i existensen av parallella universa, som den högst spekulativa strängteorin, så kan man kanske ändå påpeka hur oändligt litet vi fortfarande vet om hur universum är ihopskruvat och framför allt, om de naturlagar som vi för närvarande betraktar som stensäkra verkligen kommer att gälla för universums hela livscykel. Redan nu gör man undantag för de första fyra hundra tusen åren efter Big bang då fysikerna tycks vara överens om att det inte finns någon teori eller matematik som tillnärmelsevis kan förklara vad som hände då. Ingen vet heller vad den mörka energi eller den mörka materia som sägs utgöra över nittio procent av universum består av. Jag nöjer mig därför med förhoppningen att så länge det existerar ett universum, med stjärnor, galaxer och planeter så kommer det också att finnas ett medvetande någonstans som vet att universum existerar.

Om ett ljusår är en grav, vad är då evigheten?

Björn Larsson

Bibliografi

Andra tankar om *Aniara*

Andersson, Karl-Olof, *Harry Martinson. Naturens, havens och rymdens diktare*, Bilda förlag, Stockholm, 2003 (särskilt ss 123 - 141).

Espmark, Kjell,

– *Harry Martinson erövrar sitt språk*, Bonniers, Stockholm, 1970.

– *Harry Martinson, mästaren*, Norstedts, Stockholm, 2005.
Hall, Tord, *Vår tids stjärnsång. En naturvetenskaplig studie omkring Harry Martinsons Aniara*, Bonniers, Stockholm, 1958.
Holm, Ingvar, *Harry Martinson. Myter, målningar, motiv*, Aldus/Bonniers, Stockholm, 1960.
Sandelin, Stefan (red.), *Kring Aniara*, Vekerum förlag, utgiven i samarbete med Harry Martinson-sällskapet, Södra Sandby, 1989.
Söderblom, Staffan, *Harry Martinson*, Natur och kultur, Stockholm, 1994 (särskilt ss. 289 - 316).

Några läsfrukter om kosmos

Bodanis, David, *E = mc²*, Norstedts/PAN, 2001
Danielsson, Ulf,
— *Stjärnor och äpplen som faller*, Albert Bonniers förlag, 2003
— *Mörket vid tidens ände*, Fri tanke, 2015
Davies, Paul, *Den kosmiska planen*, Norstedts/PAN, 2001
Greene, Brian, *The Elegant Universe*, 1999
Reeves, Hubert, *Deernières nouvelles du cosmos*, Le Seuil, 2002
Tegmark, Max, *Vårt matematiska universum*, Volante, 2014

Stöd Harry Martinson-fonden!

Stöd gärna sällskapets fond till Harry Martinsons minne.
Använd den när du ska skicka minnesgåvor eller
göra uppvaktningar i olika sammanhang.
Det kan ju också vara så att du någon gång har en slant över
och vill bidra till vår verksamhet. Fonden förvaltas av
styrelsen som anslår medel ur den till stöd
för sällskapets verksamhet.
Pengar sätts in på HM-fondens bankgiro 5118-0024.

Tack för din gåva!

Intresserad?

Jonseredsseminarium om bildning i naturvetenskapligt och humanistiskt perspektiv arrangeras den 3 maj.
Medverkande: Martinsonpristagaren professor Ulf Danielsson, Uppsala, och docenten Ida Östenberg, Göteborg.
För mer information kontakta jonseredsherrgard@gu.se

Johan Stenström är professor i Lund och vice ordförande i Harry Martinson-sällskapet. Han disputerade 1994 på en avhandling om operan Aniara som finns utgiven på förlaget Corona.

Aniara på Malmö Opera

Aniara är verket som aldrig faller i glömska. Med varje ny tillkommen läsare föds nya innebörder. Verkets återkommande aktualitet visar sig denna vår i att Karl-Birger Blomdahls opera ska sättas upp på Malmö Opera med premiär den 6 maj. Senast *Aniara* gavs var 1994 vid invigningen av Göteborgsoperan. Sedan dess har intresset för Blomdahls musik varit i nedåtgående. Men nu finns flera tecken på att en förändring är på gång.

Man kan fundera över hur den nya uppsättningen blir. Tyngdpunkter kommer att förskjutas och tidigare undanskymda teman kommer att ställas i förgrunden. När Blomdahl och hans librettist, poeten Erik Lindgren, skulle skapa en inledning valde man inte att börja med rymdskeppets avgång, såsom i originalverket. I stället lät man en ”kör av emigranter” träda fram ur ett kosmiskt mörker och vittna om människans skuld:

*Vi kom från Jorden, Doris land,
klenoden i vårt solsystem,
det enda klot där Livet fått
ett land av mjölk och honung.
Beskriv de landskap som där fanns,
de dagar som där grydde.
Beskriv den människa som i glans
sitt släktes likdräkt sydde
tills Gud och Satan hand i hand
i ett förstört, förgiftat land
kring berg och backar flydde
för människan: askans konung.*

Då – 1959 när operan hade premiär – associerade man till kalla krigets atombombshot. I dag har en formulering som ”ett förstört, förgiftat land” fått vidare betydelser. Nutidens miljöhot med växthuseffekten som den yttersta konsekvensen av människans överanvändning av fossila bränslen kommer att förknippas med emigranternas klagan.

I operan såväl som i originalverket berättas om evakueringen av människoskarorna från jorden till de karga planeterna Mars och Venus: ”På fem år tog vi bortåt tre miljoner/förskrämda människor till den nya stjärnan”. Rymdmatrosen minns de vilda scenerna från startfältet och berättar om hur ”De

blygt försagda och de djupt försynta” lämnades kvar på jorden. Då, 1959, var det flyktingar från Ungern eller andra världskrigets miljoner flyende som aktualiserades i publikens medvetande. Idag är det tanken på andra krig och katastrofer som framkallas hos åskådarna: kriget i Syrien och desperata människors flykt i överlastade fartyg över Medelhavet ligger nära till.

Sedan operan senast gavs har den tekniska utvecklingen gått fram med blixtfart. Artificiell intelligens och Virtual Reality är realiteter och den besjälade apparaten Mima framstår inte på samma sätt som tidigare som en fantasi. Publikens förförståelse är helt annan än den var 1994 vid tiden för Göteborgsuppsättningen. I dag är också de scentekniska möjligheterna helt andra än de var då, och man ställer sig frågan på vilket sätt Miman kommer att framställas på Malmöoperan.

Det är inte bara den förestående premiären som pekar mot att intresset för Blomdahls opera håller på att tillta. I februari invigdes utställningen *Lost in Space* på Bonniers Konsthall i Stockholm. Den internationellt uppmärksammande ljudkonstnären Susan Philipsz har tagit Blomdahls *Aniara* som utgångspunkt för sitt verk. På konsthallens hemsida karakteriseras hennes konst som ”rumsliga ljudinstallationer som kretsar kring teman som förlust, längtan och hopp”.

Men det finns andra exempel på att Martinsons verk fortfar att fascinera. Som representant för en yngre, mer populärkulturellt präglad generation framstår Nicole Sabouné som en reflekterande och musikaliskt originell artist. Även hon har läst och tagit intryck av *Aniara*, något som kommit till uttryck i hennes senaste album *Miman*. Ett annat exempel är Knut Larsson uppmärksammade arbete med *Aniara* som tecknad serie. Vad som emellertid framstår som det hittills mest omfattande *Aniara*-projektet är Pella Kågermans och Hugo Liljas långfilmsdebut. Filminstitutet har bidragit med pengar, inspelningen sker på Gotland och premiären är beräknad till december i år.

Det är drygt sextio år sedan *Aniara* gavs ut. Sannolikt kommer berättelsen om ”vårt öde speglat i galaxens hav” att fortsätta att attrahera läsare i många år ännu.

Johan Stenström

Resa till Aniaraföreställningen på operan i Malmö

Tillsammans med Jämshögs Folkhögskola och Teaterföreningen i Olofström ordnar vi en resa till operan! Vi har bokat platser till torsdagen 11 maj kl. 19.00. Pris för bussresa + inträde + middag och pausfika: 1200 kr. Man kan ansluta direkt i Malmö – då avdrag för bussresan!

Anmälan och information:

Anders Olsson anders.olsson@jamshog.org • Tel. 0709-509788

Den 4 februari avled Ingvar Holm, Harry Martinson-sällskapets förste ordförande, i en ålder av 93 år. Ulf Redmo, sekreterare i sällskapet under Holms ordförandetid, skriver här några personliga minnesglimtar om en karismatisk personlighet.

Ingvar Holm till minne

Jag träffade Ingvar Holm första gången år 1984 i samband med ett Harry Martinson-symposium som hölls i Olofström kommun den 3-6 maj det året. Som biblioteks-/kulturchef i kommunen hade jag övergripande ansvar för arrangemangen.

Symposiet innehöll flera olika kulturaktiviteter, men basen var en serie föreläsningar av flera av Sveriges mest framstående kännare av Harry Martinson och hans verk. En av dem var självfallet Ingvar Holm, som var professor i litteraturvetenskap och specialist på teaterhistoria. Som Martinsonforskare hade han år 1960 givit ut *Harry Martinson – Myter, Målningar, Motiv*. Det var också detta som var föremål för Ingvar Holms symposieföreläsning som hade rubriken "Harry Martinson och bildkonsten". Det blev en synnerligen uppskattad föreläsning. Ingvar Holm var ju också en starkt karismatisk person med förmåga att trollbinda sin publik.

Jag tyckte att vi mycket snabbt fick en trevlig och otvungen relation. Helt jämbördig var förstås inte vänskapen. Ingvar Holm hade en förmåga att fatta en med ett fast grepp under armbågen vid samtal. Sedan började han gå och det var bara att anpassa sig, lyssna och följa med dit han styrde stegen...

Efter symposiet bildades Harry Martinson-sällskapet. Ingvar Holm blev sällskapets första ordförande och förblev det i 10 år till 1994. Då avgick han på egen begäran och efterträddes av Ingegerd Bodner Granberg.

Ingvar Holm spelade en ovärderlig roll för sällskapet. Hans pondus och briljans som föreläsare är oförglömlig. Men han var också drivande och kreativ som ordförande med ett stort och värderfullt kontaktnät. Det var till nytta när det gällde att få kontakt med sponsorer till sällskapets olika aktiviteter och pris samt att engagera intressanta föreläsare.

Han föreläste själv vid många årsmöten och andra tillfällen om olika aspekter kring Harry Martinson. Från de första åren kan bl.a. nämnas: "Vägen mot Anlara", "Samtal kring Harry Martinsons havslyrik" (tillsammans med Tomas Tranströmer) samt "Harry Martinson och staden". År 1994, när han överlämnade ordförandeklubban till Ingegerd Bodner, var titeln på hans föreläsning "Författare som målar: Harry Martinson, Karin Boye, Ulf Lundell". Den hölls i en utställningshall i Holje Park, Olofström och där visades också flera konstverk av dessa författare. Konstverken ägdes av privatpersoner som Ingvar Holm kände och genom hans försorg hade de lånat ut sina tavlor. Jag hade självfallet låtit försäkra utställningen men jag var ändå nervös att något skulle hända. När en tårta med brinnande ljus bars in i hallen gick brandlarmet igång och brandkåren var snabbt på plats. Tack och lov hade jag inte låtit installera ett sprinklersystem!

Ingvar Holm i trädgården på Vik. Foto: Karin Sverenius Holm.

Ingvar Holm påverkade starkt formuleringen av sällskapets syften inte minst punkten om att hålla Harry Martinsons texter tillgängliga i goda tryckta upplagor. Han tog tidigt kontakt med förläggare Hans Isaksson på Bonniers och utverkade tillstånd för Harry Martinson-sällskapet att ge ut faksimilutgåvor av *Verklighet till döds* och *Den förlorade jaguaren*. Senare lyckades en arbetsgrupp från sällskapet (Ingegerd Bodner, Johnny Karlsson och Stefan Sandelin) se till att Bonniers under 1997-2001 gav ut en kommenterad utgåva i 10 delar av samtliga Harry Martinsons verk. År 2004 kom dessutom en bok med ett urval av Harry Martinsons opublicerade dikter. Ingvar Holm följde även detta arbete med råd och dåd. Samma år gav han dessutom ut den rikt illustrerade *Harry Martinson i målarnas mitt*.

Holm har skrivit flera egna böcker. Jag vill gärna framhålla *Häxan Sy-corax – Sången från Västerhavet*. Det är en mustig berättelse som visar på Ingvar Holms stora intresse för segling. I antologin *De olyddigas litteratur-historia* finns ett avsnitt om "Harry Martinson och havet". Men där finns också ett kapitel om Ingvar Holms hustru: "Respektlös gryning – Karin Sverenius konst"!

Mitt allra sista minne av Ingvar är från Harry Martinson-sällskapets årsmöte förra året. Då var vi en grupp som åkte ut till Vik och besökte Ingvar och hans hustru Karin i deras hem. Det var en mycket givande dag där vi både fick tala med Ingvar och ta del av Karins konst.

Idag tänker jag på båda och på Ingvars oersättliga insats för Harry Martinson-sällskapet.

Ulf Redmo

Doris

är Harry Martinson-sällskapets medlemstidskrift.
Utkommer två gånger om året, vår och höst.

Bidrag sänds till:

Åke Widfeldt, Trestegsvägen 8, 514 31 Tranemo

E-post: ake.widfeldt@telia.com Tel. 0325-70732

Redaktör för detta nummer: Åke Widfeldt.

Doris produceras hos Pernillas Grafiska i Blekinge AB i Mörrum.

Kansli:

HARRY MARTINSON-SÄLLSKAPET

c/o Jämshögs folkhögskola, Kulltorpsvägen 2, 293 72 Jämshög

Tel. 0454-463 40. Fax 0454-492 41

E-post: info@jamshog.org

Bankgiro 5662-5890

Hemsida: www.harrymartinson.se

Se även <http://harrymartinsonitiden.blogspot.com>

Så här blir du medlem i Sällskapet:

Årsavgiften är

200 kronor för enskild medlem (erhåller sällskapets årsbok)

(För boende i utlandet är avgiften 300 kr)

50 kronor för familjemedlem.

Mejla till info@jamshog.org eller skicka vanlig post till adressen ovan.

Sätt samtidigt in avgiften på bankgiro 5662 – 5890.

Glöm inte att uppge namn och adress, gärna via mejl.

HARRY MARTINSON-SÄLLSKAPETS

STOCKHOLMSGRUPP

Kontaktpersoner:

Eva Risberg

E-post: evarisberg04@hotmail.com

Tel. 08-641 90 19; 070-592 99 12

Semir Susic

E-post: semirsusic@gmail.com Tel. 076-252 67 63

Lena Havland-Erlandson

E-post: lena.havland@spray.se Tel. 0708-121 573; 08-612 15 73

Göran Bäckstrand

E-post: goran.backstrand@sobernet.nu

Tel. 08-766 40 05; 073-441 25 86

Martinson-fotografen Lennart Nilsson (1922-2017)

Harry Martinson blev avbildad av stora fotografer, exempelvis Anna Riwkin på 1930-talet och senare Lutfi Özkök. När Lennart Nilsson fotograferar honom blir det möten mellan två Mästare. Om det är möjligt att säga att bilder kan återge ett författarskaps själ gäller det Lennart Nilssons många studier av Martinson.

När Martinson 2004 skulle ha fyllt 100 år, visade Nobelmuseet utställningen "Daggdroppen och kosmos – Harry Martinsons värld" i Börshuset. En framträdande plats hade Lennart Nilssons foton från Martinsons hem i Gnesta och bildsviten av författarens möte på Bonniers förlag, när Aniara hade publicerats 1956. Bland alla fantastiska Martinsonfoton i Lennart Nilssons enorma arkiv står särskilt en bild ut som illustration till Martinsons mest kända verk Aniara. Han är fångad med slutna ögon mot en bakgrund av Andromeda-galaxen. Bilden är ofta återgiven men Martinson sa till Lennart Nilsson att "det ser ut som jag leker Gud. Du får lova att inte publicera det här porträttet förrän efter min död".

Lennart Nilsson. Foto: Frankie Foughantin

Amina Manzoor minns Lennart Nilsson i DN den 29 januari 2017 och skriver bl.a. att "få kombinerade vetenskap och konst som Lennart Nilsson". I detta hade han en like i denne andre Mästare han så övertygande porträtterade. Båda såg det stora i det lilla. Lennart Nilsson blev professor "för att han synliggjort det osynliga och med vetenskaplig precision dokumenterat människans inre". Martinsons författarskap sammanfattades i Nobelpriskommitténs motivering "han fångade daggdroppen och

speglade kosmos”. Båda verkade på olika sätt i yttre och inre världar. De hade en obändig nyfikenhet och båda bar på en förundran och beundran för livets innersta väsen. En av de gånger jag fick träffa Lennart Nilsson sa han ”Allt är möjligt ... Allt är bara början...” Dessa två stora konstnärer fortsätter att inspirera i en svår och osäker tid.

Göran Bäckstrand

Vi påminner om

- Årshögtiden i Växjö 6 – 7 maj. Anmälan senast 24 april.
- Bussresa till operan Aniaya i Malmö 11 maj. Se sid 23.
- Näselfrossa 25/6 – 2/7. Se www.nasselfrossa.se
- Bokmässan i Göteborg 28/9 – 1/10. Se www.bokmassan.se
- Marianne Westholms Aniaraföreläsning 7/5 2016:
https://youtu.be/CtJHitpAB_c

Delar av Harry Martinson-sällskapets styrelse

Denna bild är tagen vid styrelsens sammanträde i Göteborg den 11 februari strax efter att man fattat beslutet att tilldela Tomas Bannerhed årets Klockrikestipendium.

Fr. v. Semir Susic, Paulina Helgeson, Åke Widfeldt, Ingemar Lönnbom, Johnny Karlsson, Irmeli Romo, Eva Risberg, Anders Franck.

Foto (selfie): Semir Susic.